

BEVEZETŐ

Kötetünk ezúttal olyan szokások dalait mutatja be, melyek az emberélet egyik legjelesebb fordulójához, a párválasztáshoz és a házasságkötéshez kapcsolódnak: párosítókat és lakodalmásokat. Alkalmhoz kötött dalok csoportját képviseli mind a kettő, régebben csak bizonyos alkalmakkor hangzottak el, ezért szertartásos jellegűek. A párosítók ilyen fajta jellege többé-kevésbé megmaradt. A lakodalmi rítusénekek száma azonban már igencsak megfogyatkozott.

Mindkét szokás dalos szokás. Különösen a lakodalom, ami még manapság is a legjelentősebb mulatási alkalom.

A többé-kevésbé sajátos szokásdalok mellett, itt sor kerül a résztvevők szinte teljes dalrepertoárjára, hangszeres zenéjére és táncára.

Nálunk egyik műfajt sem gyűjtötték, azaz külön a műfajokra irányuló módszeres gyűjtés nem folyt. A népzenei gyűjtésekből ennek ellenére elég gazdag anyag maradt ránk. A pár éve létesült Vajdasági magyar népzenei archívum lehetővé teszi, hogy népzeneutatásunkat megalapozó gyűjtőink anyaga mellett számos amatőr gyűjtéshez is hozzájussunk, így a dalok segítségével mozaikszerűen összeáll a kép a hajdani lakodalmak zenei anyagáról.

Lakodalmi ünnepség leírását dallammal együtt csak egyetlenegy tetek közzé Horgosról még 1942-ben, a *Kalangya* nevű folyóiratban. A tízoldalas híradás Hegedűs László tollából származik, aki a falu orvosa volt abban az időben.¹ A mellékelt hét kottapélda Kiss Lajos népzeneutatótól, legjelesebb gyűjtőnkéntől származik. A cikk bevezetője így hangzik: „A horgosi lakodalom leírásánál tapasztalatainkon kívül főként Krekuska György tizenkilenc éves horgosi első vőfény előadására támaszkodtunk. A dallamokat, ugyancsak Krekuska György előadásából Kiss Lajos jegyezte le. A közölt dallamok az újabb generáció új népdalstílusához tartozó dallamok. Igen keményvágású, ősi, jórészt ötfokú fordulatokkal telt dallamok ezek, pattogó, élénk táncritmussal. Még ha lassúbb tempóban, »hallgatónak« éneklük is, keresztül érzik rajtuk a tánc ritmusa.” Ezzel a nálunk közölt lakodalmi dalok sora be is zárult hosszabb időre, legalábbis a Vajdaságban. A magyarországi *Magyar Népzene Tára* sorozat *Lakodalom* (MNT III/A B) és *Párosítók* (MNT IV) című kötetiben azonban Kiss Lajos 1938-tól nálunk végzett gyűjtőmunkájának eredményei napvilágot láttak.²

Sajnálatos, hogy a lakodalom zenei anyagához szorosan kapcsolódó hangszeres zenét és táncokat nem kutatták érdemben, legfeljebb szórványosan.³ Ez a mulasztás már aligha tehető jóvá napjainkban.

¹ Hegedűs: Horgosi lakodalom. *Kalangya*, 1942. jan.–febr. 31–41. lap. Idézet a 31. lapról.

² Lásd az irodalomjegyzéket. Az MNT megfelelő kötetének helységnevmutatója segítségével könnyen megtalálható a ránk vonatkozó szokásanyag.

³ Debeljak, Margerita–Ilijin, Milica: *Mađarske narodne igre iz Vojvodine*. Novi Sad, 1953. Táncközlések Gombosról, Doroszlóról, Bácskertesről és Horgosról a bokréta mozgalom kapcsán. Az MTA Zenetudományi Intézet Népáncostályán található még egy tízpercnyi filmfelvétel is, melyet az 1970-es évek elején készítettek a becsei tanyavilágban, Dreán.

Lakodalmi szokásokkal foglalkozó néprajzi jellegű munkák azért születtek. Ilyenek Jung Károly, Borús Rózsa és Kovács Endre gombosi, topolyai és doroszlói népszokásokat leíró munkái és még néhány kisebb-nagyobb tanulmány, amely a lakodalmi szokások egy kiragadott mozzanatát tárgyalja, mint pl. a hajnali mosdatás, vagy néphit szempontjából közelíti meg a témát, esetleg egyes lakodalmi műfajokat mutat be, mint a kurjantók és a vőfélyrigmusok. Természetszerűleg, ezek a közlemények legfeljebb csak utalnak a lakodalmi dalokra, azoknak is csak a szövegére.⁴

A vajdasági párosítók és lakodalmi dalok jellemzői

A magyar népzene mai állapotára az a tényállás érvényes, hogy dallam- és szövegműfaj között alig van, vagy nincs is kapcsolat. Egy-egy dallamra több különféle szöveget énekelnek, melyek gyakran különféle műfajokba tartoznak. Ugyanakkor azonos szövegek több különféle dallamon is megszólalnak. A kapcsolat szorosabb a párosítók esetében, mivel itt találkozunk leginkább tipikus párosító népdalokkal, melyek csak, vagy az esetek nagy többségében párosítókként hangzanak el (pl. 1–14. sz.). Lakodalmi dalainkra ez a viszony már nem jellemző, a dallamok szertartásos jellege nálunk úgyszólván teljesen elveszett. A szöveg határozza meg, hogy odaillenek-e a lakodalmi szokások egyes mozzanataihoz. A ma divatos dalok ezt tanúsítják is. Esküvőre menet leginkább egy közkeletűvé vált katonadalt énekelnek műdallamon *Akkor szép a magyar lány, mikor koszorú van a haján* kezdettel. A menyasszonyi induló régi szertartásos dala helyett Móra István–Hoppe Rezső szerzeménye szólal meg, a *Lakodalom van a mi utcánkban* kezdetű. Az újjaszony- vagy menyaszszonytánc „szertartásossá” vált dala egy 19. századi hangszeres fogantatású, kirívóan népdalszerűtlen képződmény, a *Jaj, de csinos menyecske lesz ebből a lányból, kerek kontyot csinálunk a hajából* kezdettel. És még sorolhatnánk. Ez az anyag azonban kívül esik a zenefolklor tárgykerén. A folyamat valószínűleg régebben is így zajlott, mert a rítusénekek nagy része jövevény dallam, de ezeket az idők folyamán a népi gyakorlat saját képére formálta, hagyományba illővé alakultak.

A magyar lakodalmi dalállomány egészére is nagyjából ugyanez az észrevétel érvényes, azzal a különbséggel, hogy a nyelvterület bizonyos tájegységein élnek, vagy a gyűjtések idején még éltek rituális énekek is.

Kötetünk dallamaira a magyar népzene általános jellemzői érvényesek, akár eredet és kor szerint, akár a lakodalom költészetének változatos műfajai szempontjából tekintjük. Előfordulnak benne kötetlen szerkezetek, mint az ütempár és a recitativ⁵ és strofikus dalok, melyek jobbra négy soros versszakokból építkeznek, de a sorok száma rendhagyóan több vagy kevesebb is lehet (5–6, vagy 3 sor, nagyon ritkán 2 sor). A strofikus dalokat kor és eredet szerint szokásos felosztani régi stílusra, új stílusra és jövevény rétegre (vegyes osztály).

A **régi stílus** (A osztály) népzeneink ősrétégét, vagy annak szellemében keletkezett fejleményeket képviseli. Ennek a honfoglalás előtti örökségnek nagyjából két rétege különböztethető meg: egy

⁴ Lásd az irodalomjegyzéket: Jung Károly: *Az emberélet fordulója*, 1978

Borús Rózsa: *Topolyai népszokások*, 1981

Kovács Endre: *Bölcsőtől a koporsóig*, 1988

Jung Károly: *A lakodalmi hajnali mosdatás kérdéséhez*, 1992

Tóth Ferenc: *Néphit és népszokások rendszere Ürményházán a szerelemtől a keresztelőig*, 1975

Matijevics Lajos: *Vajdasági sirató-paródiaszövegek*, 1973

Sinkovits Ferenc: *Csantavéri falusi lakodalom a kurjantók tükrében*, 1974

Borús Rózsa: *Bácskai lakodalmasok*, 1998

⁵ Ütempáros szerkezet: 86., 88., 89. sz., ill. ehhez hasonló a Katekizmusi ének, 81. sz. Recitativ a 152–155. sz.

ötfojú, nagy terjedelmű, ereszkedő vonalú kvintváltó *ótörök* réteg, és egy kis lépésekben mozgó diatonikus, szintén ereszkedő vonalú *ugor* réteg (az ún. *ugor-ereszkedők* vagy *sírató stílus* csoportja).⁶

Az **új stílus** (B osztály) népzeneink legfiatalabb rétege. Ennek a stílusnak is elkülönül két csoportja: egy régebbi, kis szótagszámú, kisebb hangterjedelmű, és egy magasabb szótagszámú, nagy hangterjedelmű csoport, a tulajdonképpeni új stílus, amely a 19. század 80-as éveiben „robbant” ki az új társadalmi viszonyok kifejezőjeként a régi zenei örökség és az idegen hatások szerves egygyólvásztásával.⁷ Ez a stílus a párosítók között nem szerepel.

A **jövevény réteg** (C osztály) népzeneinknek olyan dalait képviseli, melyek idegenből vagy műzenéből honosodtak meg és hasonultak többé-kevésbé a hagyomány törzsrétegéhez. Ezek kisebb alcsoportokat képeznek, mint pl. a Rákóczi-dallamkör, a fríg szextre épített hangkészletek, a dúrkvintváltók, a szaffikus formák, a refrénes formák, a kupolaszerű dallamvonalak és a modern dúr-hexachord dallamok stb.⁸ A párosítók javarészt ebből az osztályból toborozzák dallamaikat, hasonlóképpen a lakodalom alkalmi dalai vacsora közben, a menyasszonytánc és a hajnali mosdatás dallamai, továbbá a táncdallamok tetemes hányada.

A lakodalom költészete műfajok szempontjából is elég színes. Rítusénekek, lírai dalok, síratóénekek, oktató- és vallásos énekek, rigmusok, kurjantások, prózában mondott köszöntők, találós kérdések, dramatizált alakoskodások stb. tartoznak ebbe a tárgykörbe. A rítusénekek a lakodalom egyes mozzanatait kísérik, szinte illusztrálják. Ebbe a kategóriába tartoznak a bukovinai menyasszonybúcsúzó (57–58. sz.), a menyasszonyi induló (62–63. sz.), a bukovinai menyasszonykísérők (65–66. sz.), a bácskertes menyasszonyfektető rítusában a kikérés táncra (94. sz.), a bukovinai kontyolási dalok és táncok (102–104. sz.), a paródiává vált doroszlói újasszony-bemutató (105. sz.), a bácskertes hajnali mosdatás (113. sz.) és a bukovinai vendégküldők (114–115. sz.). Valamennyi az al-dunai székelyek és a bácskai Duna mente hagyományait képviseli, kivételt képez a hajdan általánosan ismert menyasszonyi induló (62–63. sz.). Néhány ének valamikori szertartásos mivoltát csupán feltételezhetjük szövege és dallama alapján (pl. 22., 22 j., 56. sz., és a szentmihályi menyasszonybúcsúztató hangszeres zenekari dallama, 61. sz.).

Vajdasági népzenei dialektusok

Vajdaság magyarsága eredetében igencsak tarka képet mutat. A vidék magyarsága a török megszállás alatt szinte teljesen kipusztult. A török leverése után, mint osztrák kincstári birtokra, nagy számban költöztettek ide németeket, így a magyarok újratelepítése csak az 1700-as évek közepétől folyt Magyarország szinte minden megyéjéből. A Duna mellékére és a Szerémségbe dunántúli telepések érkeztek, de Bácskertes lakóinak egy része a felföldi Nyitra megyéből származik. A Duna

⁶ Az *ótörök* csoport képviselői, pl. 57., 64., 72., 111–112., 121., 175., 213–219. sz., de még sorolhatnánk, mert ez a csoport igen népes.

Az ugor-ereszkedők száma kevesebb, pl. 16., 22 j., 46–47., 61., 76., 100., 102–103., 105. sz., de ez sem kimerítő felsorolás.

⁷ Az új stílus archaikus példái: 42., 55., 123–124., 131., 223. sz.

A kifejlett új stílus példái a lakodalmi menetdalok túlnyomó többsége. A legnagyobb, 12 hangot bejáró kivételes terjedelem ugyan nem fordul elő közöttük, de 11 hanglépcsőt jár be, pl. a 21., 138., 146. sz.

⁸ Néhány képviselőjüket felsoroljuk. A Rákóczi-dallamkörbe tartoznak, pl. 10–12., részben a 49–50., 89., 113. sz. Fríg szext vakra épült a 101. és 104. sz., dúr kvintváltó a 33. sz. és dúr kvintváltó alakban is él a menyasszonytáncra-kikérő féldallam is, a 94. sz. Szaffikus formák, pl. a 8–14., a 156–158. és a 200–202. sz., kupolaszerű dallamvonalat ír le a 110. és a 129–130. sz. Modern dúr-hexachord dallamok a Katekizmusi ének és a Kánai menyegző éneke, 81–82. sz. stb.

menti Bácskertes, Doroszló és Gombos a mai napig őrzi népviseletét. A bácskai magyarok főként a Jászságról, Palócföldről, Nagy- és Kiskunságról érkeztek. A bánáti dohányosok Szeged és vidékének kirajzolásai, de a Felvidékről is sokan költöztek ide. Az Al-Duna szabályozásának munkálataira települt három bukovinai falu az 1880-as évek elején Pancsova környékére. Közös származásuk tuda és székely nyelvjárásuk ma is eleven.

Ez a tarka eredet régi népzenejükön is megmutatkozik, bár a bácskai Duna mente és az Al-Duna kivételével a vajdasági magyarság mára már többé-kevésbé „polgárosult”, miután régi hagyományaihoz nem ragaszkodott olyan szívósan, mint az al-dunaiak és a bácskai Duna mentiek saját hagyományaik bizonyos részeihez.

Vajdaság zenefolklórájában a magyar nyelvterület egészére érvényes öt népzenei dialektus közül három is megtalálható: a dunántúli, az alföldi és az erdélyi. Ez a tagoltság csak a régi réteg dallamaiban érvényesül, tehát manapság már egyre kevésbé.

A *Dunántúl* stílusjegyei és dallamtípusai a bácskai Duna mentén tapasztalhatók, és részben a Szerémségben, de innen kevés az adatunk. Legjellemzőbb közös vonás a lánykarikázók megléte, a doroszlói *csiraj* és a gombosi *tüsköm* (213–226. sz.). A *Széles a Duna* kezdetű párosítók fríg alakja is csak itt fordul elő (és Szerémségben, 10–12. sz.). A fríg hajlam a *Zúg az erdő* párosítótípus változataiban is felbukkan (4. sz.). Gomboson került elő egyetlen változata egy olyan menyasszonykísérőnek (64. sz.), mely a 19. században népszerű táncdalként élt, de mostanra már elég kevés gyűjtött példánya maradt, az is főként a Duna menti Dávodon, Gombostól északra. Maga a dallam egyik népszerű ugrósunk (175. sz.) negyedessé szélesített változata. Csak a Duna mentére jellemző típus a *Kurta farkú fecske* kezdetű dal (111–112. sz.). Hosszú ideig úgy tartották nyilván, mint kizárólag bácskertesit. Újabban Doroszlóról is előkerült a bácskertesitől eltérő szöveggel. Ugyancsak itt talált ritkaság a doroszlói újasszony-bemutató paródia (105. sz.). Az ugor-ereszkedők csoportjába tartozó felező tizenkettes parlando dallam típusa két egymástól távol eső területen jelentkezik: Székelyföldön és az Alföldön. Közelí változatát Baranyában lakodalmas *menyasszonysíratóként* énekelték a doroszlóival rokon szöveggel. A doroszlói paródia dallama 6 szótagos lekerelkedett kis egész forma. A Duna mentén ismert mind 12, mind 6 szótagos alakja balladás szövegekkel.

Mint tudjuk, a bácskertesiek egy része az északi Nyitra megyéből települt. Népdalaik azonban inkább dunántúli vonásokat viselnek, de a Duna menti tájegység sajátos színfoltját képviselik. Az északi eredetet dalhagyományukban nem sikerült megragadni. A Rákóczi-nóta rokonságába tartozik a hajnali mosdatás kihalt szokásának megmaradt dallama (113. sz.), ez egyedül Bácskertesén került elő. A menyasszonyfektetés szertartásai közül a kikérés tánca szintén kizárólag náluk bukkan fel (94. sz.). Ennek rítuséneke egy dúr kvintváltó dallam alsó fele, lehetséges, hogy a bácskertesiek északi eredetének zenei emléke. A dallam a nyelvterület északi sávjában fordul elő Nyitrától Beregig, mint a menyasszonyfektetés jellemző szertartásos éneke, akár négysoros, akár kétsoros alakban. Még egy furcsa régiség van náluk jelen a ma már csak színpadon táncolt *sámlis tánc* kísé-
rődallamában, egy 16. század végi gyűjteményben felbukkanó *Heiducken Dantz* nevű hangszeres eredetű dallam (159. sz.).

A bácskai Duna mente a dunántúli jelleg mellett az alföldi dialektussal is rokon. Ennek nyilvánvaló jele az új stílusú dalok ismeretének nagy mennyisége. Még egy sajátos jele ennek a tájegységnek az erős vonzódás a népies műdalok és nóták világához.

Az *Alföld* stílusjegyei érvényesek nálunk legáltalánosabban. Vajdaság magyarságának tetemes része mára már viszonylag egységesen ebbe a dialektusba tartozik. Különbféle eredetű örökségük olykor töredékekben még itt-ott fellelhető (pl. a palócoknál és északkeleten honos 51. sz.). Az Alföld földrajzilag is, az új befogadására is egyaránt nyitott terület. Ez az új stílus birodalma. Itt csendülnek fel az új stílus egészséges, szép példái romlatlan, stílusos előadásban. Nagy hátrány az egységesnek tekintett terület anyagismerete szempontjából, hogy Közép- és Dél-Bácskában, ugyanígy Közép- és Dél-Bánátban sok a népzeneileg feltáratlan „fehér folt”. Azért erről a tájegységről is ke-

rültek elő sajátos típusok. Ilyen a dél-alföldi ugrósok egyik jellemző táncdallama (204–208. sz.), melynek egyre több változatát ismerhetjük meg. Elterjedtsége elég nagy területet befed, a Duna mentén is gyűjtötték, de leggazdagabb lelőhelye északon van, a Tisza mindkét oldalán. Sokféle szöveggel fordul elő, főleg mint tréfás táncnóta. Ritmikailag is többarcú: szinkópás ugrós, elnyújtott sorvégi szinkópával csárdás, negyedekbe augmentáltan lassú csárdás, végül tánclüktetés nélküli parlando-rubato. Ugyancsak népes változatokkal képviseli ezt a térséget egy szaffikus formájú, pajzán szövegű ugrós (200–202. sz.), melyet főként dunántúlinak tartanak. Csak Észak-Bánátból ismertük meg azt az archaikus dallamot, melyre a menyasszony-búcsúztatók és menettalok régebbi versét, a *Jól meggondold, kislány* kezdetű éneklit (22. sz.). Egyedi adat a magyarszentmihályi menyasszony-búcsúztató rigmus zenekari kíséretben megszólaló dallam is (61. sz.). Ez a felező tizenkettes parlando a Duna mentén is feltűnik (6 szótagosra lekerekedett kis egész formában újasszonybemutató-paródiaként 105. sz.), mint fentebb már említettük. Egyik jelentős *ugor-ereszkedő* típusunk, leggazdagabb lelőhelye Észak-Bánát, de hajdanán elterjedtebb lehetett, mert Közép-Bácskából is gyűjtötték. Érdekes színfolt még a szintén egyedi csantavéri völegénycsúfoló is (54. sz.). Háromsoros, rendhagyó formájú ugyan, de felező tizenkettes parlando lévén ennek a dallamkörnek hajdani lakodalmi jelentőségét látszik igazolni. Csak Dél-Bánátban, Torontálvásárhelyen gyűjtötték nálunk a középkori volta dallamra énekelt *Legényválogató* dalt (75. sz.).

Erdély népzene-dialektusába a vajdasági, al-dunai székelyek tartoznak. Saját dialektusuk legtöbb típusát ők őrizték meg legjobban. A lakodalom egyes mozzanataihoz kapcsolódó dalok közül a menyasszonybúcsúzó (57–58. sz.), a menyasszonykísérők (65–66. sz.), a kontyolási dalok és táncok (101–104. sz.) és a vendégküldők (114–115. sz.) csak a bukovinaiakra jellemzők. A menyasszonykísérők-menyasszonycsúfolók (65–66. sz.) *drm* dallammag körül mozgó hangkészlete az ún. *zsoltártípus* régi, nemzetek feletti örökségének feszes lüktetésű példái, amit nálunk csak az al-dunaiaknál találhatunk meg. Az egyik „legbukovinaibb” dallamon éneklit házasságról moralizáló dalukat a lakodalom alkalmi között (76. sz.). Ez az egyik legtöbbet megszólaló dallamuk különféle szövegekkel, főleg keservesekkel. Ők őrizték meg legtöbb változatát a *sirató stílus* egyik feszes táncdallá stilizálódott alakjának (46–47. sz.) amelyre a paptánc második táncát járják *silladri* vagy *csoszogtatós tánc* néven. Rájuk jellemző továbbá a kanásztáncritmusú *olajos* magasjárású változata, a *vornyiktánc* leggyakoribb dallama (170–172. sz.). Székely dallamtípusok továbbá az *Én ültem a rózsafát* és az *Édesanyám mondta nékem* kezdetű lakodalmos vonatkozású dalok (119–120. sz.), továbbá egy 7 szótagos dudánóta táncdallam (192. sz.).

A bukovinaiak hagyományos táncéletében az idegenes elemeknek már sokkal nagyobb a jelentősége, mint a régi székely táncoknak. A 19. századi németes-polgári divanttáncokat vallják sajátjuknak, mint a *Hétfélés* nevű ciklus is. Ezek annak idején bukovinai németek és lengyelek közvetítésével terjedtek. A régi székely anyag már csak töredékes, megkopott formában volt hozzáférhető a gyűjtések számára. A székely anyag maradványai a lakodalmi 6/8-os női körtáncok, a kontyolók, melyek dallamai alkalmazkodó ritmusú dudánóták (102–104. sz.), és a szóló és páros formában hajdan egyaránt táncolt *silladri* (46–48. sz.). A mai al-dunai hagyományápoló táncsoportok hevesen tiltakoznak az ellen, hogy a *silladrit* valaha is táncolták volna.

A közreadás szempontjai

Jelenlegi gyűjteményünk a vajdasági párosítók és lakodalmi dalok pillanatnyilag valamilyen formában hozzáférhető dalanyagát tartalmazza. Egy részük már megjelent kiadványokból, más részük a Vajdasági magyar népzenei archívum gépi felvételeiből, elenyésző részük pedig kéziratból származik. A kötet alapjául a *Magyar Népzene Tára* sorozat *Lakodalom* és *Párosítók* című kötetei (MNT III/A, B és MNT IV.) szolgáltak. A kötet tehát két fő részre oszlik: *I. Párosítók* (1–19. sz.) és *II. Lakodalmások* (20–226. sz.).

I. A párosítók vajdasági példái egyértelműen a műfajt képviselik, csoportjuk viszonylag könnyen behatárolható. Néhányat kihagytunk a közlésből, részint, mert dallamuk annyira idegen, hogy terjesztésre érdemtelen, részint, mert ún. revival (iskola, rádió, gramofon útján visszatantult) példákat képviselnek, részint, mert a summásdalokkal, betyárdalokkal vagy katonadalokkal annyira összekeveredtek, hogy párosító mivoltuk már kétséges. Az ilyenek száma azonban elenyésző. Ez a műfaj már úgyszólván kihaltnak tekinthető, de szerencsére a gyűjtések sokat megőriztek belőle az utókor számára.

II. A lakodalom máig élő szokás, a zenés multságok legjelentősebbike. A szokásokhoz kapcsolódó dalok oroszlánrésze már elvesztette sajátos szertartásos jellegét, mint ahogy maguk a szokások is nagyjából elvesztek. A tapasztalható változások kétfélek. Egyrészt a rituális mozzanatokhoz népzeneidegen alkotások igyekeznek kapcsolódni, másrészt a lakodalmi alkalmazású hagyományos dalok jellege többé nem szertartásos, hanem egyszerűen csak szerelmi, lírai dal. Hegedűs László horgosi lakodalmas dalai közül valamennyi ilyen már 1942-ben: egyszerűen csak a lakodalom néhány epizódjában felhangzó lírai népdalok. Voltaképpen még szövegeikben sem kapcsolódnak ahhoz a mozzanathoz, amelyben énekelik őket. Néhányuk kötetünkben is szerepel (20., 38., 137. sz.), a többi már zömmel napvilágot látott katonai és lírai dalként a *Vajdasági magyar népdalok I.* kötetében (VMND I: 21., 139., 146. sz.), egy pedig egy régebbi kiadványban (Tiszából: 144. sz.). (Kiss Lajos horgosi kötetében valamennyi szerepel. HN: 91., 93., 115., 130., 138., 143., 152. sz.)

A népzeneidegen dalokkal nem foglalkozunk, mert a hagyomány keretén zömmel kívül esnek.

A hagyományos lírai dalok lakodalmas mivoltának eldöntése már komolyabb gondot jelentett. A ritusénekekhez hasonlóan, melyek úgyszólván illusztrálják azt a mozzanatot, amelyhez szegődtek, a lakodalmas vonatkozású lírai daloknál is elsődlegesen a **szöveg** a meghatározó. Elvben olyan dalokra támaszkodtunk, melyeknek lakodalmas szerepe a gyűjtésekből vagy saját tapasztalatainkból ismert. Szövegváltozataikat is figyelembe vettük, még ha ezek lakodalmas funkciója ismeretlen volt is. Ezenkívül olyan dalokat vettünk tekintetbe még, melyek hagyományos dallamához valamilyen lakodalmas vonatkozású szöveg is kapcsolódik néhány, vagy csak egyetlen versszak erejéig. Nemritkán a strófa egy-egy részletében jelentkezik csupán lakodalmi vonatkozás. Az ilyen dalok zöme új stílusú, de a hagyományos dallamok egyéb rétegeiben is akad belőlük bőven. Általános jellemzőjük, hogy egy-egy népszerű dallamhoz önmagukban is önálló lírai versszakok egész sokasága fűződik, melyek tartalmilag nem is feltétlen kíváncsnak egybe, inkább csak hangulatilag, érzelmileg rokonok, sokszor még ennél is lazább a kapcsolatuk, vagy nincs is. Egy bizonyos dallammal felhangzó szövegek összességét nem is szokás egy dalként énekelni. Ritka eset, ha a strófák sorrendje nem változtatható, mert mondanivalójuk logikailag is egybetartozik (pl. a 182. sz.). Ezek alapján nem is furcsa, ha lakodalmi vonatkozású dalaink közül nem egynek katonadal szövegei is vannak, sőt, némelyikük egyenesen katonadalként közismert.

A menyegzői szertartások dalainak teljesebb megértése céljából, bevezetőül vázlatosan áttekintjük a zenével kapcsolatos lakodalmi szokások egészét.

A szokások zenei anyagát a Népzene Tára lakodalmas kötete alapján két fő részre osztottuk: egy „szertartásos” és egy szórakoztató részre. A szertartásos tömböt tovább tagoltuk alfejezetekre: 1. A lakodalom egyes mozzanataihoz kapcsolódó dalok és táncok (20–118. sz.) és 2. Egyéb lakodalmi dalok (119–146. sz.). A szórakoztató anyagot úgyszintén két fejezetre osztottuk: 3. Lakodalmas játékok, szórakoztató táncos társasjátékok (147–169. sz.) és 4. Egyéb tréfás dalok és táncok, karikázók (170–226. sz.).

1. A lakodalom egyes mozzanataihoz helyeztük el az olyan dalokat, melyeknek szerepe a gyűjtésekből ismert. A bukovinai paptáncok kivételével egészen a menyasszony-búcsúztatásig szinte kizárólag új stílusú lírai dalok tömegével találkoztunk. Ráadásul ezek lakodalmi szerepe sem határozható meg pontosan, csak annyira, hogy „lakodalmas”. Zömmel a menetdalok közé kerültek. A menetdaloknak nincsenek szigorúbb szertartásos követelményei. A szövegek, illetve vonatkozó strófák

ik logikája és az MNT-ben esetleg ritkán fellelhető szövegpárhuzamok alapján soroltuk őket az esküvő előtti vagy utáni mozzanatokba. Az ismert funkciójú változatok bizonyos „lakodalmos szöveg-motívum-csoportokat” hoztak létre, terjedelmük nem több egy strófánál, mint pl. a *Szépen úszik a vadkacsa a vizen, az Új a kocsim, vasaltatni akarom, a Sej, liba, liba* stb. Ezeket egy helyre csoportosítottuk. A dallamokkal előforduló valamennyi lírai versszakot is ide csatoltuk. A sok strófa a dallamok népszerűségét tanúsítja. Kivételt a katonaszövegekkel tettünk, mert ezek közlése már túlzottan felhígítaná a kötet anyagát.

A menetdalokhoz hasonló jellegű dalok, függetlenül dallamaik régi vagy új stílusú mivoltától, előfordulnak még egyéb szertartások között is, mint pl. a menyasszonybúcsúzó, menyasszonykísérő, a menyasszony érkezése, menyasszonytánc vagy újasszonytánc és vendégküldő (59., 67–68., 71–74., 95–99., 106–112., 117. sz.). Ezek is kialakítanak bizonyos „lakodalmos szöveg-motívum-csoportokat”. A közlési eljárás itt is ugyanaz, mint a menetdalok esetében. Néhány dallamnak van többféle különböző szerepkörbe illő strófája is. Ilyen esetben dönteni kellett, hogy a lakodalom melyik mozzanatához csatoljuk a dalt. A menyasszony érkezésekor általában elhangzó divatos *Édesanyám, adjon isten jó estét* strófa (71–74. sz.) előfordul, pl. még a bukovinai újasszonytánc dalában és az egyéb lakodalmi dalok között (106., 136–137. sz.), a horgosiai felvirágozáskor énekelt lírai strófái (20. sz.) hasonlóképpen (pl. 36., 132–135. sz.).

2. Az egyéb lakodalmi dalok fejezetébe kerültek mindazok – a fent említett tapasztalatok logikája alapján – lakodalmos vonatkozásúnak tartható lírai szövegek, melyek lakodalmi szerepe ismeretlen, vagy az egyéb mozzanatokban felbukkant „lakodalmos szöveg-motívum-csoportokba” nem tartoznak, de lakodalmos szerepük nagyon valószínű, és van saját szövegvonzáskörük (119–146. sz.).

3. A lakodalom szórakoztató anyagát a *lakodalmos játékok, szórakoztató táncos társasjátékok* képezik. Az itt előforduló műfajok közül, amennyiben nálunk is megtalálhatók, minél többet igyekeztünk közölni, függetlenül attól, hogy tudunk-e lakodalmos szerepükről vagy egyéb funkciójukról. Ilyenek pl. a *Lányom, lányom, gyöngvirágom* kezdetű ének képviselői (156–158. sz.). A lakodalmi multságoknak ezek a fajtái ma már úgysis a múlté. A szórakozás jóval szervezetlenebbül folyik. Ma már alig akad valaki, aki ismeri ezeket a játékokat és táncokat.

4. Elfelejtett régi táncaink dallamai kerültek főként az *Egyéb tréfás dalok és táncok* fejezetébe. A táncok kihalásával a dallamok is lassan pusztulásra ítélték. Nem haszontalan minél többet megismerni belőlük. Ezenfelül sokuknak van lakodalmos vonatkozású szövege is. A fejezetbe külön csoportot képviselnek a Duna menti karikázók. A *csiraj* és *tüsköm* még élnek ugyan, de dallamaik már zömmel hagyományidegen vagy perifériális értékek. Itt csak a romlatlan karikázódallamokat közöljük.

Válogatásunkat elsősorban a lakodalmi funkció és a szöveg határozta meg, de a dallamok hagyományosságára is ügyeltünk. A műdaloktól, műdalos-idegenes képződményektől eltekintettünk, ha csak lehetett. A lakodalom egyes mozzanataiban szerepelnek idegenes dallamok, különösen az indulóknál (69-70., 118. sz.). A hitelesség kedvéért közöljük ezeket is.

Kötetünk 226 kottás dallamot tesz közzé. Ez a szám jóval több változatot takar, amit az egyes dalok alatt szereplő énekesnevek is tanúsítanak. Vannak roppant népszerű dallamaink, melyeket széles körben ismernek, és sokan sokféle szöveggel énekelnek még ma is. Ez a tény a hagyomány elevenességéről tanúskodik. Az élő hagyomány bizonyítéka a sok változat. A változatokból igyekeztünk minél többet közölni. A kisebb eltéréseket a kottán is, szövegben is jelöljük. (A kottán számmal, a versszakokban dőlt betűvel.) Kisebb dallameltérés, de nagyobb szövegeltérés esetén a szövegeket külön, a dal száma alatt ugyanazon számozással, de az ábécé betűivel látjuk el. Így teszünk akkor is, ha a szövegváltozat romlott vagy műdallamon hangzik el. Az ábécé betűit használjuk a vőfélyverseknél és kurjantásoknál is. Ugyanannak a dallamtípusnak nagyobb eltéréseket mutató változatait külön számmal látjuk el. A kottás dallamok és az ábécé betűivel számozott szövegeltéréseik mennyisége így összesen 300 strofikus, 4 ütempáros és 4 recitativ szerkezet. A strofikus dallamok kor és eredet szerint

így oszlanak meg: a régi stílust vagy annak mintájára létrejött alakulatokat 104, az új stílust 66, a jövevény réteget pedig 130 dallam képviseli. Mint a számok is mutatják, a régi stílus képviselőinek részvételi aránya igen jelentős, az új stílusúaké viszont a látszat ellenére sem olyan meghatározó. Csak a lakodalomban fordulnak elő, a párosítók műfajában nem. Az új stílus zömmel hagyományos dallamokat vonultat fel. Közülük kirí idegenszerűségével a bácskerteszi menyasszonykísérő (67. sz.) és még néhány szövegrokonság miatt közölt dal kihagyott dallama. A jövevény réteg képviselői szerepelnek legnagyobb százalékban. Ezek döntő hányada már a hagyomány törzstagjává alakult, mint pl. a párosítók zöme, egy részük még átmeneti jegyeket visel, mint a vacsora alatt énekelt alkalmi dalok többsége. Legidegenszerűbb dallamai: a menyasszony érkezésekor elhangzó induló (70. sz.), egy ivónóta (93. sz.), a Klapka-induló (118. sz.) és a lósírató egyik vallásos ponyvadallama (150. sz.). Idegen dallamok előfordulnak még olyan szövegekkel is, melyeket a szövegrokonság kapcsán közöltünk, de dallamaikat kihagytuk. (Mennyiségük összesen 10 db a közzétett dallamokon kívül.)

A kottákat közös záróhangra, g¹-re transzponáltuk. Ez természetesen nem kötelez az előadás hangnemére.

Miután a dalok közlésrendjét műfaji és szövegszemponitú elvek szabják meg, a dallamok összetartozása így elsikkad, mert a rokon dallamok egymástól távol esnek. Amennyiben a funkció és a szöveg megengedi, a közeli változatokat egy csoportban közöljük. Egyébként a dallamok egymás közötti kapcsolatára a jegyzetekben utalunk.

A lírai dalok mozaikszerű strófakapcsolataiból adódóan, nemritkán a rokon versszakok is távol kerülnek egymástól. Ezek a versszakok betűrendes mutatója segítségével könnyen megtalálhatók. Távollabbi szöveg hasonlóságokra szintén a jegyzetekben utalunk.

A dalszövegeket a gyűjtött tájnyelvi alakban közöljük. A hiteles énekléshez tartozik a tájnyelv ízeinek életre keltése is. Ez legsikeresebb akkor, ha saját környezetünk tájnyelvével próbálkozunk. A papírszagú szövegejtést minden esetre kerüljük! A „műveltek” nyílt *e* hangot kidomborító „mekegése” abból a tévhitből ered, ami az írott szöveget fogadja el mindenekfelett mérvadóan, mert az az irodalmi, a gyakorlatot meg figyelmen kívül hagyja. Pedig írásjeleink elégtelenségéből adódóan élő beszédünk számtalan árnyalatát képtelenek vagyunk jelölni. A nálunk általánosnak tekinthető középzárt *ē* hangra nincs helyesírás jelünk. Az élő beszéd a magyar nyelv „mekegő” jellegét a gyakorlatban számos árnyalattal ellensúlyozza az *e* és *é* hangok közötti átmenetekkel. Szövegeinkben a középzárt *ē* szerepel mindenütt, ahol megjelenik. Miután sok árnyalatával találkozunk, nem könnyű eldönteni, hol szabjunk határt a jelölésének. Ahol nem jelöljük, még nem biztos, hogy papírközeli kiejtést takar.

Vajdaság tarka eredetű magyarságának, szerencsére, a mai napig sok tájnyelve él. A magyar nyelvtanárok gyakran helytelenül üldözik ezeket, részint, mert az irodalmi nyelv elsajátításának akadályát látják bennük, részint, mert a tájnyelv használatát a műveletlenség fokmérőjének tekintik. Ugyanakkor olyan közegben élünk, ahol az idegen nyelv ismerete elengedhetetlen, és olyan korban, amikor más világnyelvek ismerete is kívánatos. Többen sikeresen meg is birkóznak a követelményekkel. Érthetetlen, hogy miért pont saját környezetünk tájnyelve akadályozza az irodalmi nyelv elsajátítását? Az irodalmi nyelv megtanításának feladata és a választékos kifejezőkészségre való nevelés még nem egyértelmű a népnyelv kiirtásával.

Örvendetes, hogy a Duna menti települések, az al-dunai székelyek és a bánáti *ő-ző* nyelvjárású tájegységek, bár sok üldöztetésnek voltak és vannak kitéve az irodalmi beszéd szószólóinak részéről, az utóbbi időben tudatosan ápolják és őrzik saját nyelvjárásukat. Sajátságait csak röviden érintjük.

Legjellegzetesebb tájnyelvet a bácskertesiek őriznek. Jellemzőik a magas *a* és mély *á* hangok (*ányām*), az *ő-ő* és *ü-ü* hangok helyett az *ē-é* és *i-i* hangok használata (pl. *kētik*, *eskivē* = kötik, esküvő), rövid mássalhangzók jelentkezése a hosszúk helyett, különösen a szövegeken (pl. *it*, *ālni* = itt, állni) stb.

Sajátos az al-dunaiak székely nyelvjárása is, melyben a nyílt *e* hangok „tájnyelvi” jelenségként fordulnak elő a középzárt *ë*-kel együtt. A középzárt *ë*-k számunkra váratlan helyen bukkannak fel, mint pl. *hëzzám* (hozzám helyett), *ës* (is helyett), *szüvemët* (szívemet helyett). Nyílt *e*-k hangzanak a *te*, *le*, *ne*, *se* szócskákban, *fël* és *bé* a fel és be helyett.

A Duna menti és szerémségi magyar népnyelvben a „germanizmus” jelenségével is találkozunk. Az ilyen kifejezések, mint *be van kötve*, *el van zárva* stb. alakja így módosul: *be van köttel*, *el van zárra*’ stb.

A szegedi dohányosok *ö-ző* nyelvjárását beszéli a bánáti magyarság nagy része, de a bácskaiak közül is kevesebben (pl. Kanizsa környéke, különösen Adorján). Az *ö* hang általában a középzárt *ë* helyén jelenik meg.

A régies népnyelvben a mai menni, sírni stb. helyett gyakran hallani *mënyi*, *sírnyi* alakokat, ezzel szemben a lány, legény leggyakrabban így hangzik: *lân*, *legîn* (legén). A -ban, -ben szóvégződések helyett *-ba*, *-be* hallatszik, vagy a mássalhangzók rovására meghosszabbodnak magánhangzók (*á’ni*, *gondója* stb.) még a mai nyelvben is. Jelen vannak még a helytelen igemódhasználatok is, vagy a helyes irodalmi beszédben nem szereplő igealakok, mint a *szúri*, *kötte* stb. (szúrja, kötötte helyett). Sok helyen az *ly* hang *l*-ként szerepel, még írásban is, pl. Körmöci Miklós vőfélykönyvében. Az ilyen jelenségeket fonetikus lejegyzésben közöljük.

Két sok versszakos dalunk, a *Legényválogató* és a *Kánai menyegző* énekében (75., 82. sz.) a fejből megtanulásban írott forma is segített. A kiejtésben ilyenkor a hasonulás gyakran elmarad, és betű szerint halljuk a szavakat: *szed/jek*, *szólít/ja*, *lát/ja*, *felhajt/ja*, *ad/ja*, *mind/járt*.

Ez a néhány kiragadott jelenség távolról sem érzékelteti a vajdasági magyar tájnyelvek gazdagságát és azok tartalmi összetevőit.